

Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945-1950

se zaměřením na veřejně bezpečnostní (resp.pořádkovou a kriminální)
složku

Iva Kvapilová

(1945 – 1948)

Představy o uspořádání bezpečnostního aparátu v osvobozeném Československu vznikaly již během válečných let. Poměrně jasně pak byly formulovány především v návrzích představitelů moskevského vedení KSČ. Již v roce 1943 při rozhovorech Klementa Gottwalda s dr. Benešem v Moskvě požadovala komunistická strana resort ministra vnitra¹. Při jednáních o složení nové vlády (březen 1945 v Moskvě) se KSČ podařilo tento požadavek plně prosadit a prvním poválečným ministrem vnitra se pak stal komunista Václav Nosek. Diskuse o uspořádání státní správy, a tím také bezpečnostního aparátu, mezi moskevským vedením KSČ a československou exilovou vládou nakonec vyústila v podepsání dekretu prezidenta republiky o národních výborech jako orgánech státní správy v osvobozené ČSR². Národní výbory, především zemské a okresní, byly vybaveny velkými pravomocemi při budování nových bezpečnostních orgánů, zejména při zajišťování výkonu bezpečnostní služby. Bezpečnostní složky národních výborů vznikající na celém území státu, leckde za přímé pomoci jednotek Rudé armády, byly v červnu a červenci 1945 zrušeny. V tomto období již byly v Československu vytvořeny základy nových bezpečnostních orgánů³.

První závaznou základní politicko právní normou v osvobozené ČSR se stal Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý 5.dubna 1945 v Košicích.⁴ Ještě za svého pobytu v Košicích se vláda Národní fronty⁵ zabývala také otázkami československé bezpečnostní služby. 17. dubna 1945 byl pak na 4.schůzi vlády bez obtíží přijat návrh ministra vnitra Václava Noska „Hlavní zásady výstavby nového bezpečnostního aparátu“ (tento den byl poté slaven jako den zrodu SNB). Nová organizace Národní bezpečnostní služby (N.B.S. – název SNB byl stanoven až výnosem ministra vnitra z 2.6.1945) se měla skládat ze tří složek: ze sboru uniformované N.B.S. (tedy vesměs z bývalého četnictva a uniformované policie), ze sboru pohotovostního, rovněž uniformovaného a ze sboru neuniformované N.B.S., včetně vnitřního a zahraničního zpravodajství⁶. Kromě toho se počítalo se zřízením zvláštní služby

¹ In: Přehled dějin SNB zpracovaný kol. autorů v čele s ak. Zdeňkem Snítilem, pracovní materiál pro ideologickou konferenci k 35. výročí vzniku SNB (dále jen Přehled dějin SNB), Praha 1980, str. 42 dále viz např.: Eduard TÁBORSKÝ – Prezident Beneš mezi Západem a Východem, Praha 1993 nebo Bohuslav LAŠTOVIČKA – V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939 – 1945, Praha 1978

² Dekret prezidenta republiky č.18 ze 4.12.1944 publikovaný vyhláškou MV č. 43/1945 Sb.

³ In: Přehled dějin SNB, str. 44

⁴ Více viz např.: BOUČEK M., KLIMEŠ M., VARTÍKOVÁ M. – Program revoluce. Ke vzniku Košického vládního programu, Praha 1975

⁵ Více viz např.: Karel KAPLAN – První poválečná vláda. Komentované dokumenty, Praha 1992

⁶ In: Historie SNB v dokumentech, Praha 1984, (dále jen Historie SNB v dokumentech) str. 28-29, také Přehled dějin SNB, str. 45

k ochraně prezidenta republiky, členů vlády a ústředních úřadů. Schválený dokument obsahoval nejdůležitější zásady výstavby bezpečnostních orgánů – zrušení četnictva a policie, vytvoření jednotného bezpečnostního aparátu, jeho doplňování osobami, které se zúčastnili protifašistického odboje a také odlišení nového sboru od starých bezpečnostních složek novým názvem. Na základě vládního nařízení č. 4 Sb. z 5.5. 1945 o volbě a pravomoci národních výborů, kdy správa veřejných věcí, tudíž i péče o vnitřní národní bezpečnost, byla svěřena okresním a zemským národním výborům, vydal ministr vnitra výnos o organizaci MV⁷ a vzápětí 30.června ministerstvo vnitra oznámilo výnosem č.3700-26/6-45-V/4 zásady SNB⁸. Tímto výnosem byl tedy vyhlášen Sbor národní bezpečnosti jako výkonný orgán správních úřadů národní bezpečnosti. S ním měly po provedené očistě splynout i příslušníci dosavadních bezpečnostních sborů – četnictva, státní policie a tzv. obecní výkonné policie⁹. Tímto výnosem zaniklo zároveň Generální velitelství uniformované policie, inspektoráty uniformované policie a zemská četnická velitelství. Též byla likvidována dosavadní velitelství četnických oddělení. Současně bylo na ministerstvu vnitra zřízeno hlavní velitelství Sboru národní bezpečnosti, v jehož čele stál důstojník SNB, který měl k dispozici užší štáb. K vyřizování agendy hlavního velitelství sloužil širší štáb, který spolu s užším štábem tvořil součást vnitřní organizace ministerstva vnitra. Služba Sboru národní bezpečnosti se pak soustřeďovala v obvodech zemských národních výborů u zemských velitelství SNB, v obvodech okresních národních výborů u okresních velitelství SNB, v obvodech zvláštních úřadů národní bezpečnosti (dosud státních policejních úřadů) u místních velitelství SNB zřízených v sídlech těchto úřadů (místní velitele ustanovoval po dohodě se zemským národním výborem zemský velitel). V některých obcích měla být podle potřeby zřízena velitelství stanic SNB. Pro výkon služby Sboru národní bezpečnosti se prozatím používaly předpisy, které byly v platnosti před 30.zářím 1938, pokud neodporovaly vydanému výnosu ministra vnitra a programovým zásadám vlády.

Zároveň se vznikem a formováním jednotného Sboru národní bezpečnosti probíhaly v létě 1945 v řadách příslušníků převzatých ze starých složek očistné akce a následné renominace (ty měly být ukončeny k 1.10.1946). K tomuto účelu byly na základě výnosu ministra vnitra¹⁰ zřízeny očistné komise pro přezkoumávání činnosti veřejných zaměstnanců v době nesvobody. Pro zaměstnance okresních a zemských národních výborů vznikly očistné komise při okresních národních výborech a zemských národních výborech, zaměstnance ministerstva vnitra šetřila Vrchní očistná komise. Do řad příslušníků Sboru byli samozřejmě také zařazováni členové bývalých partyzánských

⁷ Výnos MV z 29.6.1945 č. P-1231/1-27/6/45, in: Historie MV a SNB v základních datech, Praha 1978, (dále jen Historie MV a SNB), str. 9

⁸ A MV Praha, fond 304, kart. 48,i.č. 1

⁹ Obecní výkonná policie byla převzata do SNB až 27.11.1947 na základě výnosu MV č. IV-28/861/1947-Va (A MV Praha, f. 304, i.č.16,kart.53). Do této doby vykonávala službu podle dosud platných předpisů vydaných v době nesvobody. Okresní velitel dohlížel na výkon její služby jen po stránce odborné (in: výnos ZV SNB Praha, č. 23.412/1945 z 8.9.1945 – A MV Kanice, f. A-14,i.č.134).

¹⁰ Výnos MV č. B-3235-27/6-45-II/1 z 18.7.1945 (in: A MV Praha, f. 304, kart. 131,i.č.1)

Již 22.5.1945 potvrdilo ministerstvo vnitra zřízení Komise pro vnitřní národní bezpečnost v Čechách (fungovala při ZNV V Praze), jejímž úkolem bylo zajišťování vnitřní bezpečnosti, budování SNB a provádění očisty starého bezpečnostního aparátu. Tato komise pak byla výnosem HV SNB č. II 2091/1945 z 31.7.1945 zrušena a nahrazena výše zmíněnými očistními komisemi pro všechny veřejné zaměstnance (rozšíření o soudní úředníky, učitele, zaměstnance státní správy, státních ústavů, podniků, fondů a zařízení). Činnost očistních komisí pak byla uzákoněna dekretem prezidenta republiky č. 105/1945 Sb. 4.10.1945. Veškerý vyšetřovací materiál vzniklý též šetřením závodních rad, vyšetřovacích komisí, příp. místních a okresních národních výborů měl povahu přípravného řízení a měl být očistným komisím předán.

jednotek, československého zahraničního vojska a osoby navrátivší se z koncentračních táborů. V souladu s dohodou stran Národní fronty o zařazování aktivních účastníků odboje do státního aparátu byl s „pomocí“ územních orgánů KSČ proveden v r. 1945 rozsáhlý nábor mladých mužů do SNB. Před příslušnými orgány tak vyvstal úkol nové příslušníky co nejdříve vycvičit a připravit na výkon služby. K tomuto účelu byla vytvořena celá řada výcvikových středisek a speciálních kurzů. Vzhledem k trvajícím nedostatku nových příslušníků bylo přistoupeno k „výchově“ a výcviku velitelů i příslušníků bývalých policejních sborů¹¹.

Vrcholným orgánem všech bezpečnostních složek tedy bylo ministerstvo vnitra se svým Hlavním velitelstvím SNB.¹²

Organizace hlavního velitelství SNB

Užší štáb

Hlavní velitel

Zastupuje SNB navenek, rozhoduje o všech věcech, které jsou předkládány ústředním úřadům a podepisuje příslušné spisy (zejména spisy oddělení I.,II.,III.,IV.,VI. A VIII.)

Náčelník štábu

Je zástupcem hlavního velitele. Rozhoduje o věcech oddělení V.,VII.,IX. A X., podepisuje příslušné spisy a informuje o nich denně velitele. Spisy vyhrazené hlavnímu veliteli podepisuje v jeho nepřítomnosti nebo je-li k tomu zmocněn.

1.pobočník

Přiděluje došlou poštu, otvírá a přiděluje spisy důvěrné a tajné, zprostředkuje styk s hlavním velitelem, popř. náčelníkem štábu, řídí a rozděljuje dozorčí službu, dozírá na správný chod podatelny a písárny, jedná podle pokynů velitele.

2. pobočník

Pracuje pod vedením a podle pokynů 1. pobočníka.

Širší štáb

I.oddělení – organizační

Organizace SNB, organizace služby u štábu, systemizace služebních míst, zřizování nových útvarů, škol, kurzů a výcvikových středisek, soustředění, služební předpisy, stejnokroj, sborové a poučné rozkazy, úprava služebních razítek a tiskopisů, Masarykův vzdělávací a podpůrný fond.

II.oddělení – osobní

¹¹ In: Přehled dějin SNB, str. 51

¹² Výnos MV č.j. Ia 10138/45-V/6 (A MV Praha, f. 304, kart.48, i.č.1)

Osobní věci příslušníků SNB: přijímání, zařazení, přemístění, povýšení, superarbitrace, propuštění, reaktivování, stížnosti, úmrtí, zranění příslušníků SNB, dovolené, věci kvalifikační, otevřené příkazy, osobní průkazy, početní stav.

III. oddělení – služební

Věci bezpečnostní služby, bezpečnostní opatření při cestách prezidenta republiky, členů vlády apod., služba pátrací (kriminální), věci silniční kontroly, zbraně, živelné pohromy, přehlídky, zpravodajská služba.

IV. oddělení – osvětové

Věci osvěty a výchovy, sociální péče, podpůrné fondy, úmrtní fond, návštěva nemocných, vybavení pohřbů, rodinné byty příslušníků SNB, knihovny, časopisy, hudba SNB.

V. oddělení – materiální

Výzbroj příslušníků SNB, udržování a doplňování zbraní a střeliva, zbrojíř a zbrojířské dílny, zbrojní lístky příslušníků SNB, opatřování, zařizování a udržování spojů (telefon, dálhopis), rozhlasové přijímače, správa budovy .

VI. oddělení – automobilní

Motorová vozidla: evidence, kartotéka, typová osvědčení, přidělování poznávacích značek (ke služebním vozidlům – I.K.), celkové opravy, projednávání nehod, automobilní materiál, odborný výcvik řidičů, výstroj řidičů, evidence řidičů, přehlídky motorizovaných útvarů a odborného personálu po stránce odborné a technické. Doprovodní hlídka prezidenta republiky. Prozatímně (do zřízení zvláštního oddělení) příprava ke zřízení letectva SNB.

VII. oddělení – výcvikové

Osnovy pro školy a kurzy, dozor nad nimi, výcviková střediska, vojenský výcvik, školní střelba, tělovýchova, redakce Věstníku SNB.

VIII. oddělení – právní

Disciplinární a trestní věci, stížnosti na příslušníky SNB, interpelace a dotazy v Národním shromáždění, stížnosti k nejvyššímu správnímu soudu, zmocnění k soudnímu stíhání, právní posudky.

IX. oddělení – zdravotnické

Zdravotnictví lidí, zdravotnictví zvířat, dozor nad chovem a výcvikem služebních koní a psů.

X. oddělení – intendantní

Skupina finanční: platy a náležitosti, platy zaopatřovací, rozpočet, stravování, ubytování.

Skupina materiální: hromadné zajišťování výstroje, výzbroje (kromě střelných zbraní) a lůžkovin, vnitřního zařízení, kancelářských potřeb, ostatní dodávky intendantního materiálu pro hlavní velitelství.

Účtárna hl. velitelství a kmenová kniha.

Mimo oddělení

Studijní komise

Podává a zpracovává návrhy na úpravu služebních předpisů a pomůcek.

Podatelna

Přijímá spisy a podání, otevírá spisy obyčejné a prezentuje je, vede podací protokol a rejstřík, třídí spisy podle pokynů 1. pobočnicka, vede evidenci nevyřízených spisů, vypravuje spisy.

Písárna

Obstarává kancelářské práce pro jednotlivá oddělení.

V zemích pak působila zemská velitelství SNB, v jejichž čele stáli zemští velitelé. Zemské velitelství sídlilo v Praze, Brně a v Ostravě byla umístěna expozitura ZV SNB Brno¹³. Organizační struktura zemských velitelství SNB se v průběhu roku 1945 několikrát změnila. Nejpodstatněji byla zemská velitelství reorganizovaná v prosinci 1945. V této podobě pak existovala (jen s malými úpravami v dubnu 1948) až do svého zrušení.

Organizace zemských velitelství SNB

Užší štáb

Zemský velitel

Reprezentuje SNB svého obvodu, práva a povinnosti zemského velitele jsou stanoveny služební instrukcí, jednacím řádem, příp. jinými služebními předpisy.

Zástupci zemského velitele

Zemský velitel ustanoví potřebný počet svých zástupců, aby řídili a vedli po odborné stránce službu jednotlivých složek SNB.

Náčelník štábu

Rozhoduje a řeší sporné otázky mezi odděleními, usměrňuje činnosti přednostů oddělení, řídí výcvik příslušníků štábu, navrhuje pochvaly a odměny.

1. pobočník

Přiděluje došlou poštu, otvírá a přiděluje spisy důvěrné a tajné zprostředkuje styk se zemským velitelem (zástupcem velitele, náčelníkem štábu), řídí a rozděljuje dozorní službu, dozírá na správný chod pomocného úřadu, jinak jedná podle pokynů velitele.

¹³ Výnos HV SNB č. j. I 13717/1945-V/6 z 5.12.1945 (A MV Praha, f. 304, k. 48, i.č. 1)

2. pobočník

Zastupuje 1. pobočníka, vede důvěrný protokol s rejstříkem, vykonává ostatní mu svěřené práce pod vedením a podle pokynů 1. pobočníka.

Osvětové oddělení

Přednosta je zástupcem zemského velitele ve věcech osvěty. Do agendy oddělení spadá osvěta a výchova podle vydaných směrnic, tělovýchova, záležitosti sociální v dohodě s Masarykovým četnickým a policejním a vzdělávacím podpůrným fondem a úmrtními fondy, návštěva nemocných, vypravení pohřbů, rodinné byty příslušníků SNB, knihovny, časopisy, hudba SNB, památníky, muzea.

Širší štáb

I. oddělení

Organizace podřízených velitelství a zvláštních útvarů, přehlídka, zřizování škol, kurzů, výcvikových středisek, zpracování návrhů na systemizaci služebních míst a úprava služebních předpisů, normativní, poučné rozkazy.

Situační zprávy, cenzura tisku, interpelace, bezpečnostní služba a služba u štábu, soustředění mimo obvod oblastních velitelů, silniční kontrola, opatření proti Němcům a kolaborantům, nasazení koní a psů.

Učební rozvrhy pro výcviková střediska, školy a kurzy a dozor nad nimi, učební programy pro pokračovací výcvik u útvarů, vojenský výcvik, školní střelba, obstarávání a rozdělování předepsaných učebních pomůcek.

Studijní komise

Podává a zpracovává návrhy na úpravu služebních předpisů a pomůcek.

II. oddělení

Spolupráce s příslušnými složkami SNB, zkoumání dovolených do ciziny, vyhledávání zpravodajských orgánů, kartotéka, evidence, výcvik zpravodajských orgánů.

Spoje

Zajištění, opatřování, zřizování a udržování spojení s jednotlivými složkami a velitelstvími (telegraf, telefon, dálnopis, rozhlasové přijímače atd.), spojení bezdrátové a rozhlas, rádiové vozy.

III. oddělení

Projednávání všech záležitostí předepsaných zemskému velitelství služebním předpisem o používání, udržování a evidenci služebních motorových vozidel, technické kontroly motorových vozidel, přehlídka motorizovaných útvarů po stránce technické a odborné a předkládání zpráv o jejich výsledku.

Výzbroj příslušníků SNB, udržování a doplňování zbraní a střeliva, studie účelnosti vybraných zbraní, zbrojířů, zbrojířské dílny, zbrojní listky příslušníků SNB, optický materiál, daktyloskopický materiál, chemická služba, správa budov.

IV. oddělení

Osobní věci příslušníků SNB jako přijímání, zařazení, povýšení, povolení k sňatku, superarbitrace, propuštění, stížnosti, úmrtí, zranění příslušníků SNB ve službě i mimo službu, dovolené (do ciziny s II. odd.), kvalifikace, otevřené příkazy, osobní průkazy, početní stav, dislokace, povolávání do škol a kurzů.

Zproštění a propuštění ze služby soudní cestou, urážky na cti, evidence trestních věcí, výmazy trestů, styk s vojenskými prokurátory, civilními soudy a státními zástupci, disciplinární a trestní věci, stížnosti na příslušníky SNB, právní posudky, interpelace s I. odd.

Lékařské záležitosti, účast při superarbitračním řízení, hygiena vyučování ve školách a kurzech, studium tělesné zdatnosti s ohledem na výkon služby, rekreační akce, účelné využití rekreačních středisek.

V. oddělení

1. Platy a náležitosti, platy zaopatřovací, rozpočet, stravování a ubytování, hromadné zajištění výstroje, lůžkovin, výzbroje (kromě střelných zbraní), vnitřního zařízení, kancelářských potřeb, ostatní dodávky intendantního materiálu – pokud nejsou vyhrazeny HV SNB, agenda dílčího rozpočtu, roční uzávěrka a služba pokladní, agenda kmenové knihy, evidence služebních koní a psů.

2. Účtárna.

3. Skladiště výstroje a výzbroje a vnitřního zařízení: příjem, uskladnění, konzervace, výdej a vyúčtování materiálu.

Pomocný úřad

1. Podatelna: přijímá spisy a podání, otvírá spisy obyčejné a prezentuje je, vede podací protokol a rejstřík, třídí spisy podle pokynů pobočnicka, vede evidenci nevyřízených spisů
2. Písárna: kancelářské práce
3. Výpravna: vypravuje spisy
4. Spisovna: ukládá vyřízené spisy
5. Tiskárna: tisk, rozmnožování denních, poučných, normativních atd. rozkazů

Tímto výnosem také hlavní velitel mjr. Oldřich Kryštof nabádá nejen ke jmenování přednostů schopných a znalých služby k zajištění klidného a bezvadného chodu velitelství, ale také nařizuje, aby při reorganizaci štábů zemských velitelství bylo provedeno snížení jejich početního stavu o 25% a uvolnění příslušníci byli použiti pro výkon bezpečnostní a pořádkové služby. Jak je vidět potíže s přebujelým úřednickým aparátem byly, stále jsou a s největší pravděpodobností i budou.

Poněkud specificky probíhalo v prvním období po osvobození formování bezpečnostního aparátu na Moravě a ve Slezsku. Nařízením Národního výboru pro Moravu byl ze sborů četnictva, uniformované a neuniformované státní policie, správní služby, Národní stráže a Inspektorátu uniformované a neuniformované protektorátní policie na Moravě vytvořen úřad nazvaný „Národní bezpečnostní stráž pro Moravu v Brně“ (jeho vedením byl pověřen Bedřich Pokorný). Tomuto výkonnému bezpečnostnímu úřadu podléhala Národní bezpečnostní stráž pro Moravu – venkov, Národní bezpečnostní stráž Brno, Národní bezpečnostní stráž Moravská Ostrava a Národní bezpečnostní stráž Olomouc. Úřad národní bezpečnostní stráže pro Moravu byl

v červenci 1945 zrušen a jeho agendu převzalo nově vzniklé Zemské velitelství SNB v Brně.¹⁴

V obvodu každého krajského soudu začalo v říjnu 1945 fungovat oblastní velitelství SNB¹⁵, které mělo tutéž organizační strukturu jako velitelství zemské. Oblastní velitelství byla podřízena příslušnému ZV SNB a jeho prostřednictvím zemským národním výborům. Oblastní velitele však jmenoval hlavní velitel SNB. Do působnosti Zemského velitelství v Praze spadalo 17 oblastních velitelství, do obvodu ZV v Brně 5 oblastních velitelství a do působnosti expozitury v Ostravě 2 oblastní velitelství. Oblastní velitel byl představeným velitelem okresním velitelstvím a skrze tyto i velitelstvím stanic SNB v jejich obvodu. Stanice SNB pak byly nejnižším článkem organizace Sboru. Kromě těchto útvarů byly v r. 1946 zřizovány také silniční kontrolní stanice¹⁶, pasové kontrolní stanice¹⁷, eskortní stanice, pohotovostní stanice, pohraniční stanice SNB a na omezenou dobu kontrolní oddíly SNB, které měly zabránit převážení zcizeného majetku z pohraničí¹⁸. V pohraničním území působila také ještě Finanční stráž řízená ministerstvem financí¹⁹.

¹⁴ In: Informační a orientační pomůcka po archivech a archivním materiálu bezpečnostní povahy v Jihomoravském kraji, Brno 1963 (vyd. pro služební potřebu archivního oddělení KS MV).

¹⁵ Výnos HV SNB č. Ia-8171/1945-V/6 z 20.9.1945 (A MV Praha, f. 304, kart. 48,i.č.8)

Pro sjednocení názvů útvarů u Sboru se počínaje dnem 15.10.1945 velitelství SNB s místní působností úřadů národní bezpečnosti, popř. referátů národní bezpečnosti v Plzni, Liberci, Brně, Moravské Ostravě stávají oblastními velitelstvími a místní velitelství SNB vykonávající službu v obvodu místní působnosti referátů národní bezpečnosti ONV (OSK) okresními velitelstvími. Místní velitelství SNB ve Svitavách a Břeclavi se stávají stanicemi SNB. Organizace místního velitelství v Praze pak měla být upravena zvl. rozkazem. Výše uvedené útvary byly označeny římskou I, ostatní stejnojmenné útvary vtěchto místech římskou II.

¹⁶ Výnos HV SNB č. I-1180/1946-Va/3 z 31.1.1946 (A MV Praha, f. 304, kart. 53, i.č.21)

SKS podléhaly jako výkonné bezpečnostní orgány představitelům veřejné správy (ZNV, ONV, popř. OSK) a ve výkonu služby se tedy řídily pokyny ONV (OSK), v jehož sídle byly zřízeny. Jinak to byly samostatné útvary podřízené přímo oblastnímu velitelství SNB. Obvody SKS se proto kryly sobvody oblastních velitelství. Interní agenda SKS se řídila předpisy pro stanice SNB, nimiž měly též spolupracovat. SKS byly pověřeny hlídkováním v příkázaném služebním obvodu a dozorem nad dodržováním předpisů dopravního silničního řádu. Jejich pozornost byla v první řadě obrácena k hlavním silničním tahům a k okresním silnicím. Hlídky SKS byly povinny v případě nehody poskytnout první pomoc a zajistit dopravu zraněných. Jejich úkolem bylo také provádění technických kontrol motorových vozidel.

¹⁷ Výnos MV č. 8090-VII/3-46 z 21.6.1946 (A MV Kanice, f. A 17, i.č. 96)

Pasové kontrolní stanice byly zřízeny na železničních stanicích a u každé silnice používané kdálkové dopravě přes státní hranici. Byly vlastně přizpůsobeny celní službě. Také jejich agenda se řídila předpisy pro stanice SNB (založení staniční služební knihy, kam se zapisovaly všechny osoby, které překročily hranice, počet kontrolovaných motorových vozidel a vlaků). Zvláštní poznatky z hlediska politického zpravodajství pak byli příslušníci povinni hlásit místně příslušnému okresnímu národnímu výboru (kterému prostřednictvím okresního velitelství SNB podléhaly) a v opise zaslat oddělení Z-VII. Ministerstva vnitra.

¹⁸ Výnos ZV SNB v Praze č.j. I-77637/1945 z 15.12.1945 (A MV Kanice, f. A 17, i.č. 83)

Po dohodě s veliteli příslušných vojenských oblastí byly ke kontrolním oddílům SNB přiděleni i příslušníci armády ke kontrole vojáků. KO operovaly i na důležitých železničních stanicích, kde prověřovaly zavazadla posílaná dráhou, avšak jen před nástupem cestujících do vlaku, pak odpovědnost přebírala železniční správa (na železnici působily především železniční strážní oddíly, které spadaly pod ministerstvo dopravy).

¹⁹ Přeskupením československé armády z pohotovostního postavení do mírové organizace přebírají část úkolů spojenou se zabezpečením pohraničního území (ZPU) jednotky SNB, které zajišťují svými stálými stanicemi (pohraniční stanice SNB, okresní, oblastní a zemská velitelství SNB) pohraničí v druhém sledu. V prvním sledu pak působili finančníci, kteří uzavírali hraniční přechody, hlídkovali a vedle svých úkolů pro potřebu finanční správy měli i úkoly zpravodajské. Finanční správa byla seskupena vpohraničním celním pásmu do oddělení FS. Několik oddělení tvořilo inspektorát a několik inspektorátů vrchní

Až do vydání zákona o bezpečnosti stojí vedle sebe v Čechách a na Moravě (na Slovensku byly jisté odlišnosti, které po vydání zákona o národní bezpečnosti měly zmizet) tři bezpečnostní složky: složka pořádková uniformovaná, neuniformovaná státně bezpečnostní²⁰ a kriminální²¹. Všechny tři složky dosud stály právně samostatně vedle sebe, měly tedy po vertikální linii vybudovaný samostatný aparát, ale de facto vzhledem k připravované zákonné úpravě se organizačně přizpůsobovaly a chystaly ke splnutí.

Bezprostřední řízení celé bezpečnostní služby a dohled nad jejím výkonem však náležely na základě již zmíněného Ústavního dekretu prezidenta republiky č. 18 z r. 1944 a vládního nařízení č.4/1945 Sb. správním úřadům národní bezpečnosti, které spadaly do kompetence politické správy národních výborů všech stupňů (kromě

inspektorát FS. Tyto výkonné úřady FS podléhaly v I. stolici zemskému finančnímu ředitelství, v druhé ministerstvu financí. První sled pohraničního pásma chránily také pohotovostní pluky NB (od 4.9.1946 přejmenované na pohraniční pluky SNB) a výcviková střediska, jež hlídkováním udržovaly spojení mezi stanovišti FS a stálými útvary SNB, zhušťovaly sestavu oddělení FS a zajišťovaly asistenci oddělením FS a stálým útvarům SNB. Třetí sled pak zabezpečovala armáda, jejíž jednotky poskytovaly asistenci podle požadavků SNB a FS, hlídkovaly podle návrhu velitele pohotovostního pluku SNB a spolupracovaly podle potřeby při kontrole vojenských osob a příslušníků spojeneckých armád na pohraničních přechodech. V období míru bylo zajišťováním pohraničního území pověřeno ve všech instancích MV (SNB) úzce spolupracující příslušnými orgány finanční a vojenské správy. Prováděcím orgánem koordinace všech složek pak byl velitel praporu NB pracující v dohodě s velitelstvím divize, vrchním inspektorátem FS a oblastním velitelem SNB. V praxi však součinnost mezi jednotlivými útvary příliš nefungovala. Na mnoha místech nedošlo ani k vzájemným poradám FS, SNB a NB a někde ani k nutnému společenskému aktu představení se navzájem. Také systém výkonu služby (tzv. třetinkový) byl neefektivní, o nedodržování služebních předpisů nemluvě, což vedlo podle tehdejších představ ke značné prostupnosti státní hranice a ke zmatkům a nekoordinovanosti při ZPÚ. Tento stav v podstatě vyřešil až 2.12.1948 (tedy již plně v režii komunistů) přijatý zákon č.275 (Sb.zákonů a nař. 1948) přenášející působnost FS v celém pohraničním pásmu na SNB. V dubnu 1949 byl pak zpracován návrh na reorganizaci Pohraniční stráže SNB (od listopadu 1949 přejmenované na Pohraniční stráž při MV), která vznikla sloučením pohraničních útvarů SNB a části prověřených příslušníků sboru Finanční stráže (in: Historie MV a SNB v základních datech, str. 29). Z dubna 1949 pochází také dohoda MV a MNO o doplnění PS 500 vojáky prezenční služby ihned a dalšími 4 tisíci vojáky, kteří po půlročním vojenském výcviku nastoupí 1.10.1949 do škol SNB.

²⁰ Organizace, dislokace, úkoly a působnost StB viz výnos předsedy ZOB v Praze č. 1 dův.1945 z 14.8.1945 (in: A MV Praha, f. 304, kart.47,i.č.1) o zásadách vnitřní národní bezpečnosti . Organizace StB byla analogická k organizaci pořádkové služby. Zemská ústředna StB byla zřízena u zemského velitelství SNB a jemu podřízena, oblastní ústředna StB u každého oblastního velitelství SNB, jemuž podléhala, okresní úřadovna StB byla zase podřízena okresnímu velitelství SNB. Podle výnosu ZV SNB v Brně č.II-708 taj.zprav./46 z 27.10.1946 (in: A MV Praha,f. 304, kart. 54, i.č.2) o místní a věcné působnosti státně bezpečnostní služby a spolupráce se SNB (zřejmě míněno v SNB – I.K.), který reprodukoval nařízení ministra vnitra z 15.10.1946, byly stanoveny úřady a orgány vykonávající státně bezpečnostní službu: ministerstvo vnitra , odbor „Z“, zemské úřadovny StB, oblastní úřadovny StB, pobočky oblastních úřadoven StB, okresní velitelství SNB spověřencem pro věci státní bezpečnosti služebně podřízeným okresnímu veliteli (mimo OV SNB Olomouc-město a Jihlava-město, kde státně bezpečnostní službu vykonávaly místně příslušné úřadovny StB).Nejnižším článkem státně bezpečnostní služby byly stanice SNB.

K dalšímu vývoji státní bezpečnosti viz práce zaměřené na její činnost např.: Karel KAPLAN - Nebezpečná bezpečnost, státní bezpečnost 1948-1956, Brno 1999; Jan FROLÍK – Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek SNB v letech 1948-1969, in: SAP,č.2,r.1991, str.447-508; František KOUDELKA – Státní bezpečnost 1954-1968, (Základní údaje), Sešity ÚSD AV ČR sv.13, Praha 1993

²¹ Výnos předsedy ZOB v Praze č.1 dův.1945 z 14.8.1945 (A MV Praha, f. 304, kart. 47, i.č. 1).

Organizace kriminální služby měla téměř tutéž strukturu jako složka pořádková. Zemská kriminální úřadovna byla zřízena v sídle ZNV u ZOB. Příslušely jí hlavně personální věci zaměstnanců zemské kriminální služby, věci hospodářské a provádění kontroly služby oblastních a okresních kriminálních úřadoven ve svém obvodu. Za tím účelem mohla požadovat zprávy všeho druhu a dávat příkazy ve výkonu služby, pokud neodporovaly nařízením ministra vnitra. V obvodu krajského soudu byla zřízena

místních). Zemský národní výbor (podřízen ministerstvu vnitra – tedy ne tak zcela nezávislý) přebírající pravomoci zemského zastupitelstva, zemského úřadu a zemského prezidenta byl řídicím orgánem pro vnitřní národní bezpečnost v příslušné zemi. Za účelem provádění úkolů zemské bezpečnosti byl v rámci ZNV zřízen Zemský odbor bezpečnosti²², jemuž náleželo rozhodování o zásadních otázkách vnitřní bezpečnosti v zemi, vydávání rozkazů a směrnic pro výkon služby, věci organizační a personální. Analogicky totéž platilo i pro nižší instanci. Každý okresní velitel podléhal ONV prostřednictvím bezpečnostní komise ONV. Předseda komise pak byl bezpečnostním referentem a vedl tzv. bezpečnostní referát na ONV (takto nazývány od ledna 1946). Jako správní úřady národní bezpečnosti nastoupily tedy ONV (OSK²³) na místo politických úřadů první stolice (býv. okresních úřadů) a převzaly též agendu zaniklých okresních zastupitelstev a okresních hejtmanů. Jedině místní národní výbory (MSK), které vznikly v každé obci, nebyly představeným úřadem Sboru národní bezpečnosti, jelikož neměly pravomoci správních úřadů národní bezpečnosti. Výjimku tvořily MNV měst²⁴, jež měla ředitelství národní bezpečnosti²⁵ podléhající MNV města, v němž byla zřízena, v Praze a ostatních statutárních městech pak ÚNV. Správní orgány národní bezpečnosti (národní výbory) měly právo ukládat příslušným velitelstvím SNB úkoly a dohlížet na jejich výkon, avšak nemohly již zasahovat přímo do jejich provádění po stránce odborné a technické. Také personální záležitosti Sboru stály mimo kompetence národních výborů. Za účasti národních výborů nesměly být řešeny ani utajované úkoly politického zpravodajství a státní bezpečnosti. Teprve po skončení akce mohla být podána předsedovi a bezpečnostnímu referentovi příslušného národního výboru zpráva.

Významným momentem a nesporným úspěchem komunistů při upevňování jejich mocenských pozic bylo přijetí nového zákona o národní bezpečnosti 11. července 1947²⁶. Spolu s vládním nařízením²⁷ z 19.12.1947 upravoval působnost správních úřadů

oblastní kriminální úřadovna podřízená oblastnímu velitelství SNB a tvořící jeho součást k zajištění úzké součinnosti. Jejím úkolem bylo provádět službu identifikační a kriminálně technickou, vyšetřovat zvláště těžké trestné činy (vraždy, zabití, zhářství, větší dopravní nehody), vést evidenci zločinců, trestních činů a všeobecnou kartotéku osob. V sídle každého ONV u okresního velitelství SNB, jemuž ve výkonu služby podléhala, byla zřízena okresní kriminální úřadovna, která vedla kartotéky osob a prováděla vyšetřování vážnějších trestních činů.

²² Výnos předsedy ZNV č. 1444/1945-ZOB z 20.10.1945 o zřízení ZOB (in: výnos ZV SNB v Praze č.j. I-67381/45 – zvláštní příloha k dennímu rozkazu č.118/45; (A MV Kanice, f. A 14, i.č. 135)

²³ Okresní správní komise, popř. místní správní komise byly dočasně jmenovány v těch okresech či obcích, kde pro převážnou většinu tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva nemohl být ustaven národní výbor.

²⁴ Podle vládního nařízení č. 44/1945 Sb. ze 7.8.1945, kterým se měnilo a doplňovalo vládní nařízení č. 4/1945 Sb. z 5.5.1945 ve městech, která podle svých zřízení měla dosud pravomoci okresních úřadů, začaly po jejich zániku působit místní národní výbory s působností stejnou jako okresní národní výbory a stejně tak podléhaly ZNV. Tyto MNV převzaly také agendu městských zastupitelstev.

K problematice národních výborů více viz: ČECHOVÁ Gabriela – Vývoj organizace a působnosti národních výborů v českých zemích v letech 1945-1960, in: AČ, r. 1962, str.129-147.

²⁵ Výnos MV č. 3710-7/1-13-46-Va/2 z 28.1.1946 (A MV Praha, f. 304, kart. 80, i.č.3)

Úřady národní bezpečnosti v Praze, Plzni, Českých Budějovicích, Kladně, Hradci Králové, Náchodě, Brně, Olomouci, Jihlavě a Moravské Ostravě se až do dalších úprav měly nazývat „Ředitelství národní bezpečnosti“

²⁶ Zákon č. 149/1947 Sb. (Sbírka zákonů a nařízení z.r. 1947)

²⁷ Vládní nařízení č. 229/1947 Sb. (tamtéž)

Zásady organizace Sboru měl podle nového zákona vymezit ministr vnitra. Stalo se tak jeho výnosem č. B 7400/41-1/3-48-III/2 z 1.3.1948 (A MV Kanice, f. A 14, i.č. 619, vyšel i ve Věstníku SNB, roč. IV.,r.1948, str. 43)

V těchto zásadách se již mluví o krajských velitelstvích SNB, jež měla být zřízena v obvodech krajských soudů, tedy místo stávajících oblastních velitelství SNB, v podstatě měla nastoupit na místo

národní bezpečnosti v jednotlivých stolicích a vymezoval úkoly Sboru národní bezpečnosti. Zákon pokračoval v zásadě dvojí podřízenosti bezpečnostních složek, a to k vyšším článkům Sboru národní bezpečnosti a k příslušným národním výborům. Pro věci národní bezpečnosti byly při ONV a MNV vykonávajících působnost ONV zřízeny úřadovny národní bezpečnosti. Důležitost přijatého zákona spočívala především v tom, že legislativně zakotvil existenci a působnost nových bezpečnostních orgánů i pravomoci národních výborů jako správních orgánů národní bezpečnosti. Podstatná změna nastala pouze v tom, že i sbor „Národní bezpečnost“ vytvořený na Slovensku se stal součástí SNB. Vojensky organizovaný Sbor byl jednotný a podléhal ve všech svých složkách jednotnému velení. V čele SNB byl i nadále hlavní velitel, kterého jmenoval a odvolával prezident republiky a který řídil k 1. 12. 1947 na ministerstvu vnitra zřízené hlavní velitelství SNB²⁸. Byl-li hlavním velitelem Čech, jeho zástupcem měl být Slovák a naopak. Hlavnímu veliteli byla podřízena přímo zemská velitelství SNB v Praze, v Brně (v jeho rámci zůstala také expozitura v Ostravě) a Zemské velitelství SNB v Bratislavě. Zemského velitele instalovala vláda na návrh ministra vnitra. Představeným úřadem zemského velitelství byl zemský národní výbor, na Slovensku Pověření vnitra. Nižšími články pořádkové služby byla oblastní, okresní a místní velitelství a velitelství stanic SNB. Sbor se opět skládal ze tří složek: pořádkové, kriminální a státně bezpečnostní, které po odborné stránce však ještě vůči sobě působily samostatně. Úkolem kriminální služby bylo šetření trestních činů soudních (mimo trestních činů státně bezpečnostní povahy). Řízena byla Kriminální ústřednou²⁹, která měla vypracovávat zásady pro výkon kriminální služby, vést ústřední evidenci, řídit identifikační a kriminálně technickou službu. V rámci zemských velitelství fungovaly zemské kriminální úřadovny. Další uspořádání kriminální složky pak bylo obdobné jako organizační struktura Sboru, takže nižšími články kriminální služby byly oblastní a okresní kriminální úřadovny. Obdobně byla organizována i složka státně bezpečnostní, jejímž nejvyšším výkonným orgánem byla Ústředna státní bezpečnosti³⁰. V rámci zemských velitelství působily zemské úřadovny StB. Nižšími články pak byly oblastní a ve vybraných okresech okresní úřadovny StB³¹. Organizaci a výkon zpravodajské služby měla upravit vláda svým usnesením později (nejdéle do konce r. 1947). V tomto období byla ještě rozlišována státně bezpečnostní a zpravodajská služba. Státně bezpečnostní služba byla ve vztahu ke zpravodajské službě jakousi výkonnou složkou. Podle tehdejších norem nastoupila pravomoc StB v okamžiku, kdy protistátní činnost mohla být zahrnuta pod jakýkoliv trestně právní předpis. Do zřízení Ústředny StB 1. 12. 1947 (její činnost byla zahájena dnem 1.1.1948³²) byl centrálním orgánem zpravodajské i StB složky již zmíněný odbor „Z“ na ministerstvu vnitra. Zatímco v Čechách byly v nižších útvarech obě složky odděleny, na Slovensku existovaly společně³³. Pro lepší

prvorepublikových četnických oddělení, oddělení kriminální a státně bezpečnostní zase na místo tzv. četnických pátracích stanic. Představeným úřadem krajských velitelství měl být zemský národní výbor. Tento výnos však nevymezuje začátek platnosti Zásad, takže zřejmě nebyly nikde do vydání nového zákona o národní bezpečnosti uskutečněny.

²⁸ Výnos MV č. III/2-1920/194-10/12-47 z 10.12.1947 (in: Věstník MV, r. 1948, str. 22)

Vedením HV SNB byl znovu pověřen teď již plk. Oldřich Kryštof.

²⁹ Tamtéž

Vedením Kriminální ústředny byl pověřen JUDr. Josef Görner.

³⁰ Tamtéž

Vedením Ústředny StB byl pověřen vrch. odb. rada JUDr. Jan Hora.

³¹ In: Přehled dějin SNB, str. 54

³² Viz výnos přednosta Ústředny StB č.j. Ústb-9/taj.-48 ze 14.1.1948 (A MV Praha, f. 304, k. 60, i.č. 2)

³³ Návrh organizace MV č.j. VB 00237/O1-1965 nedat., nesign. (in: Archiv MV Kanice, H 1-4, i.č.756)

přehlednost uvádím v příloze č. 1 schéma organizace SNB³⁴. Na základě nového zákona bylo do Sboru přičleněno bezpečnostní letectvo³⁵, jehož vnitřní organizace a vztah k Sboru měl být upraven směrnicemi MV po dohodě s ministerstvem národní obrany. K tomu však do února 1948 nedošlo.

Organizační strukturu velitelství na nižší úrovni než je zemské se vzhledem k velké torzovitosti archivních materiálů zatím nepodařilo dohledat. Není ani jasné, zda byla pevně určena z ústředí nebo zda zde měli zemští příp. oblastní velitelé určité pravomoci a strukturu či systemizaci svých podřízených velitelství přizpůsobovali regionální situaci.

Obsahové zaměření činnosti (výkonu) bezpečnostního aparátu bylo samozřejmě dáno politickým a společenským vývojem v Československu. V prvním poválečném období byla hlavní pozornost upřena k pohraničnímu území. Po osvobození zde (a nejen zde) bylo třeba obnovit právní řád, klid a pořádek. Nové úkoly pro SNB vyvstaly také v souvislosti s odsunem Němců a Maďarů a následným osídlováním pohraničí novými přistěhovalci. Rozsáhlejší charakter měly i akce související s odhalováním a vyšetřováním členů nacistických a fašistických organizací či jejich sympatizantů. Šetření činnosti těchto osob a jejich chování v době nesvobody se zúčastňovali i příslušníci nejnižších článků Sboru, tedy velitelství stanic SNB. Výsledky svého šetření v terénu pak předávali prostřednictvím okresních velitelství orgánům státní bezpečnosti. Mimořádnou pozornost věnovali příslušníci nových bezpečnostních složek jak západním zpravodajským organizacím tak také (díky převaze komunistů ve vedení bezpečnostního aparátu) tzv. politickým nepřátelům domácím, zejména stoupencům národně socialistické a lidové strany a zakázané strany agrární. Vážnou trestnou činností v této době, kdy byla ohrožena výživa a zásobování obyvatelstva, byl tzv. „černý obchod a jiné pletichy“, jehož potírání vyžadovalo taktéž nemalého úsilí. Dalším úkolem bezpečnostních složek byla ochrana podle dekretů prezidenta republiky³⁶ znárodněných dolů, některých průmyslových podniků, bank a pojišťoven. Již 29. října 1945 vydalo ministerstvo vnitra pokyny ke zpravodajské ochraně znárodněných podniků³⁷. Po schválení zákona o dvouletém hospodářském plánu 25. října 1946 vyvstaly pro Sbor další úkoly směřující k ochraně národního majetku a dvouletého plánu. Na podzim roku 1947 vyvrcholil také boj proti banderovským tlupám, které se podařilo ve spolupráci s armádou zlikvidovat. Pozornost ministerstva vnitra a potažmo Sboru národní bezpečnosti upoutávala rovněž situace na vesnici. Zásahy proti tzv. selským jízdám po vyhlášení „Hradeckého programu“, kterým chtěla komunistická strana posílit své pozice na venkově, postih při neplnění dodávkových povinností pro zemědělce, sledování církevních akcí, činnost ostatních politických stran byla někde více někde méně bedlivě zaznamenávána. V průběhu roku 1947 dochází v Československu ke zvyšování politického napětí, které reflektovalo změny v mezinárodně politické situaci v důsledku rozpadu protifašistické koalice velmocí a následného rozdělení světa na dva politické tábory.

³⁴ tamtéž

³⁵ Vyhláškou MV č. 4169/1947-Va/5 z 12.12.1947 (in: Historie MV a SNB v základních datech, Praha 1978, str. 20) byla provedena změna názvu „Letectva Sboru národní bezpečnosti“ na „Bezpečnostní letectvo“. Letectvo ve Sboru národní bezpečnosti bylo zřízeno vyhláškou MV č.81/1946-Va/5 ze dne 25.3.1946 (in: Historie MV a SNB v základních datech, str. 14) a navazovalo na četnické letecké hlídky z období I. republiky. V čele letectva stálo velitelství letectva, které tvořilo oddělení ministerstva vnitra. Velitelství letectva byly podřízeny letecké oddíly a letecké hlídky. Správní úřady národní bezpečnosti se pak mohly dožadovat služeb letectva prostřednictvím MV.

³⁶ Dekrety prezidenta republiky č. 100-103/1945 Sb.

³⁷ In: Přehled dějin SNB, str. 57

(1948-1950)

Jak již bylo zmíněno, komunistická strana si vybuďovala v resortu ministerstva vnitra rozhodující pozici již před únorem roku 1948. Kromě komunistického vedení resortu bylo např. ze 17 oblastních velitelů v Čechách 12 komunistů. Dále bylo do Sboru přijato asi 12 tisíc nových příslušníků z řad partyzánů, jejichž většina byla členy KSČ. Také 6 – 8 tisíc z 25 tisíc přijatých bývalých četníků a policistů mělo legitimaci komunistické strany³⁸.

Po převzetí veškeré moci komunisty v únoru 1948 došlo samozřejmě také k reorganizaci nejen veřejné (státní) správy a tím i ministerstva vnitra ale i Sboru národní bezpečnosti. Snahy o co nejrychlejší přizpůsobení bezpečnostního aparátu nové politické situaci vyústily v přijetí nového zákona č. 286/1948 Sb. o národní bezpečnosti již v prosinci 1948 spolu se zákonem č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku vzniklo tedy 13 krajů, které měly být řízeny krajskými národními výbory³⁹. Zemské národní výbory tedy zanikly, což se pochopitelně odrazilo také v nové organizaci Sboru. Pro obstarávání úkolů národní bezpečnosti byla v rámci bezpečnostních referátů krajských národních výborů⁴⁰ zřízena krajská velitelství národní bezpečnosti, jejichž organizaci, činnost a kompetence stanovilo ministerstvo vnitra svým výnosem z 20.12.1948⁴¹. V zásadě převzala krajská velitelství agendu dosavadních oblastních velitelství a kromě toho na ně přešla i část činností zemských velitelství (expozitur) SNB. Zbylá agenda zemských velitelství se dostala do kompetence ministerstva vnitra. Krajský velitel byl jmenován ministrem vnitra a byl podřízen jak jemu tak bezpečnostnímu referentovi krajského národního výboru. Mezi jeho pravomoci patřil výcvik, kázeň a osobní věci příslušníků Sboru, a hospodářsko právní a účetní agenda. Bezpečnostnímu referentovi pak příslušelo především politické řízení, obecně právní předpisy a všeobecný dohled nad výkonem Sboru národní bezpečnosti. Podle nového zákona o národní bezpečnosti pak SNB nadále zůstal výkonným orgánem ministerstva vnitra, krajských a okresních národních výborů „při ochraně lidově demokratického zřízení, střežení státních hranic, zajištění bezpečnosti osob a majetku a udržování veřejného pořádku“. V listopadu 1948 však došlo na ministerstvu vnitra k důslednému rozdělení řízení státní správy (národních výborů) a řízení bezpečnostního aparátu. Vznikly dvě na sobě zcela nezávislé skupiny – skupina I. Bezpečnost a skupina II. Vnitřní správa-, které spojovalo pouze jednotné ministerstvo.

³⁸Jaromír PROCHÁZKA: *Poválečné Československo 1945-1989*. Praha 1991, str. 23

³⁹ Do této doby měly právní normy týkající se výkonu správy u národních výborů většinou jen prozatímní charakter, s tím, že vládním nařízením č. 4/1945 Sb. byly národní výbory definovány jako orgány zastupitelské i jako orgány veřejné správy. Slučovaly tedy v sobě obě koleje – státní správu i samosprávu. Upevnění pozice národních výborů v systému státního zřízení nastalo až přijetím Ústavy 9. května, ve které jsou již národní výbory definovány jako nositelé a vykonavatelé státní moci v obcích, okresech a krajích (in: Vladimír ŠTROBLÍK: *Vývoj místních a městských národních výborů na území československé republiky (1945-1990)*. AČ, č. 2, r. 2001, str. 73-90)

⁴⁰ Činnost bezpečnostního referátu KNV pak upravovalo vládní nařízení č. 301 z 28.12.1948 o bezpečnostních referátech KNV (in: A MV Praha, f. 304, kart. 51, i.č. 16). Agendu národní bezpečnosti vedli bezpečnostní referenti až do roku 1953, pak bezpečnostní referáty zanikly.

⁴¹ Č.j. 22 dův./48-BP/6; výnos MV č. 45-dův./48-BP/6 z 30.12.1948 rušil ty organizační útvary Sboru, které nebyly v souladu s novým uspořádáním, a to až do úrovně kraje, pro nižší útvary byly stanoveny přechodné formy (na tyto výnosy se odvolávají organizační směrnice pro okresní velitelství NB-viz dále). Hlavní zásady organizace a činnosti KV NB (pravomoci krajského velitele a bezpečnostního referenta KNV – I.K.) stanovilo ministerstvo vnitra svým výnosem č. 1920/3-4/1-49-BP/7 ze 4.1.1949 (in: A MV Kanice, f. A 12, i.č. 96)

Jistá pravomoc národních výborů zůstala zachována, avšak vztahy mezi Sborem a národními výbory se dále vyvíjely na nových zásadách. Současně došlo ke změnám v obsahu práce národních výborů. Zejména úsek správních agend (záležitosti pasové, cizinecké, shromažďovací, spolkové, tiskové, ohlašovací, v průběhu dalších let přibýly další např. dopravní agenda) byl převeden na bezpečnostní složky. Tyto činnosti pak vykonávala u krajských velitelství národní bezpečnosti 5. oddělení⁴², u okresních velitelství III. oddělení⁴³.

K zajištění pohotovosti a „úderné síly“ krajského velitelství NB i ke školským a výcvikovým účelům byly v polovině roku 1949 v obvodech krajských velitelství zřízeny jeden nebo více pohotovostních oddílů KV NB. Pohotovostní oddíly měly tvořit jakousi zálohu krajského velitelství pro zásah při mimořádných událostech a opatřeních. V době, kdy nebyly nasazeny při konkrétních akcích sloužily jako škola pro výcvik členů Sboru příslušného kraje. Zřízeny byly zpravidla v sídle krajského velitelství, výjimečně u okresního velitelství národní bezpečnosti. V čele pohotovostního oddílu stál velitel, který byl jmenován krajským velitelem a jemu přímo podřízen.

Ve znění zákona č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení byla s určitým zdržením provedena v Československu nová organizace okresů⁴⁴. Území dosavadních okresů se tedy přizpůsobila novým krajským hranicím, některé okresy byly zřízeny nově, některé přejmenovány a některé zrušeny. V 1. polovině března pak byla vydána ministerstvem vnitra pouze prozatímní směrnice⁴⁵ pro zřízení nových okresních velitelství národní bezpečnosti vycházející již ze zásad platných pro krajská velitelství NB i ze zásad obsažených v osnově zákona o okresním zřízení. Stále zde však platila zásada řízení okresních velitelství okresními národními výbory prostřednictvím jejich bezpečnostních referátů. Uvedená směrnice ale v zásadě rušila dvojkolejnost organizace národní bezpečnosti ve městech, kde dosud fungovaly ústřední národní výbory, ty měly být v blízké budoucnosti zrušeny⁴⁶. Než se tak stalo, měl se bezpečnostní referát ONV a ÚNV v takovém místě spojit a v jeho rámci bylo zřízeno okresní velitelství pro obvod celého ONV, tedy i včetně města s ÚNV (to však neplatilo pro Prahu, zde se organizace národní bezpečnosti měla řídit zvláštním zákonem).

22. března 1949 byly ministerstvem vnitra konečně vydány zásady⁴⁷ pro působnost a organizaci okresních velitelství národní bezpečnosti, organizační zásady pro

⁴² Materiál MV, nedat., nesign. (in: A MV Praha, f. 304, kart. 48, i.č. 3)

⁴³ Výnos MV č. 231/22-3-BP/8 z 27.4.1949 (in: A MV Praha, f. 304, kart. 48, i.č. 9)

⁴⁴ Na základě vládního nařízení č. 3/1949 Sb. z 18.1.1949

⁴⁵ K dispozici jsem měla pouze nedat., nesign. směrnice bez č.j., zřejmě vzniklé před 15. březnem 1949 (in: A MV Praha, f. 304, kart. 48, i.č. 9). Další písemnosti se pak odvolávají na výnos MV č. 1916/7-10/3-49-BP/7 z 22.3.1949 vyd. společně s již vypracovanými zásadami pro činnost okresních velitelství NB- viz dále.

⁴⁶ Podle zák. č. 142/1949 Sb. byl v krajských městech a Opavě z území města a příslušného okresu vytvořen jediný okres spravovaný jednotným národním výborem, který vykonával jak funkci okresního, tak i místního národního výboru příslušného města. V městě Brně a Bratislavě byly zřízeny ústřední národní výbory s pravomocemi ONV a MNV, v jednotlivých částech města pak obvodní rady jako výkonné složky ÚNV. V hlavním městě Praze vykonával od 1. dubna 1949 podle zák. č. 76/1949 Sb. působnost národních výborů všech stupňů jednak opět ústřední národní výbor na celém území Prahy a jednak obvodní národní výbory v 16 městských obvodech. Jednotné národní výbory a ústřední národní výbory v Brně a Bratislavě byly podřízeny KNV. Krajské národní výbory a ÚNV hl.m. Prahy byly podřízeny přímo vládě, tedy v jednotlivých oborech příslušným ministrům. Jednotné národní výbory pak byly v roce 1954 zrušeny a v krajských městech (i v Brně) byly vytvořeny městské národní výbory pro území města a samostatné okresní národní výbory pro venkovský okres. V Praze a Bratislavě se zatím organizace národních výborů nezměnila (in: Gabriela ČECHOVÁ – Vývoj organizace a působnosti národních výborů v českých zemích v letech 1945-1960, AČ, r.1962, str. 136 a 142, viz také: Národní výbory 1941 – 1948. Sborník dokumentů, Praha 1981)

stanice SNB a působnost velitelství oddílů státní bezpečnosti a oddílů státní bezpečnosti. Tato směrnice tedy definitivně rušila (dnem 31. března 1949) okresní (místní) velitelství SNB a okresní kriminální úřadovny. V čele okresního velitelství stál okresní velitel NB. Jeho poměr k bezpečnostnímu referentovi ONV byl dán § 5 prozatímní směrnice, ze kterého vyplývá, že bezpečnostnímu referentovi příslušelo především politické řízení a všeobecný dohled při provádění úkolů národní bezpečnosti. Zástupcem okresního velitele pak byl důstojník pro politickou a osvětovou výchovu. K obstarávání spisové agendy měl velitel pomocný úřad. Dále bylo okresní velitelství NB rozděleno na oddělení I., které řídilo výkon pořádkové bezpečnosti a realizovalo ty úkoly, které nepříslušely kriminální službě, toto oddělení tedy udržovalo veřejnou bezpečnost, pořádek a „mravnost“, pečovalo o bezpečnost silniční dopravy i vodních cest, spravovalo a střežilo věznice Sboru apod. Oddělení II. řídilo a usměrňovalo odborný výkon kriminální služby, což zahrnovalo pátrání, vyšetřování a stíhání jednotlivých trestních činů kriminální povahy, zejména těch, na něž stanice SNB nestačily a kde se jevila potřeba vyšetřovat je přímo okresním velitelstvím. Dále toto oddělení vedlo pátrací služby v okrese, kriminální evidenci, kriminální statistiku a prováděla identifikační a kriminálně technickou službu. Přebrala tedy agendu zrušených oblastních a kriminálních úřadoven (kriminální agendu vedlo také IV. oddělení krajského velitelství NB a bývalá Kriminální ústředna se stala 4. sektorem Velitelství VB⁴⁸, vzniklého v listopadu 1949 ze zrušeného odboru BC na ministerstvu vnitra⁴⁹. Oddělení III. pak provádělo správní službu národní bezpečnosti, tedy ty úkoly, které dosud obstarávaly referáty (předtím úřadovny) národní bezpečnosti v rámci bezpečnostních referátů ONV (ÚNV) a o kterých jsem se již zmínila.

Současně se rušily pobočky bývalých oblastních úřadoven státní bezpečnosti a jejich působnost se přenesla na velitelství oddílů státní bezpečnosti. Kromě velitelství oddílů státní bezpečnosti, která prováděla jak preventivní tak represivní činnost, byly zřizovány také oddíly státní bezpečnosti, jež vykonávaly úkoly zahrnující tzv. prevenci a které taktéž byly řízeny přímo krajskými velitelstvími státní bezpečnosti. Velitelství oddílů státní bezpečnosti a oddíly státní bezpečnosti měly být ve styku se složkami národní bezpečnosti (krajskými i okresními velitelstvími NB a stanicemi SNB, pohraniční stráží a útvary bezpečnostního letectva) zásadně prostřednictvím krajského velitelství státní bezpečnosti.

Nově tedy došlo ke spojení pořádkové a kriminální služby pod jednotné vedení příslušných velitelství národní bezpečnosti a naopak k vytvoření dvou samostatných složek státní a veřejné bezpečnosti. V souvislosti s tím se upouští v pojmenování bezpečnostních útvarů od názvu SNB.

Nová směrnice ukládala nové úkoly i stanicím SNB. Stanice měly zařadit do okruhu své činnosti i těsnější spolupráci se státní bezpečností a využívat též poznatků a informací od „pokrokových a uvědomělých občanů“ svého obvodu. Zařazení zpravodajské činnosti do úkolů stanic přineslo také potřebu jejich nové dislokace. Kromě snahy o odstranění dosavadní roztržičnosti stanic, zmenšení jejich počtu a vytvoření nových (na strategických místech) dobře osobně i technicky vybavených stanic SNB byl hlavní motivací reorganizace především politický aspekt, tedy vytvoření silných a úderných jednotek pro boj s tzv. třídním nepřítelem. Takové stanice se měly vytvořit především ve městech se sídlem okresního národního výboru. Zde měla působit zásadně jedna stanice SNB. Podle rozlehlosti místa a počtu obyvatel bylo možné zřídit několik místních poboček hlavní stanice. Jejich jediným úkolem bylo usnadnit styk s veřejností a plnit funkci sběrný podání a zpráv.

Zvláštní uspořádání bezpečnostního aparátu v Praze pak bylo na základě zákona č. 76/1949 Sb. z 24.3.1949 o organizaci správy v hlavním městě Praze určeno vládním nařízením č. 98/1949 Sb. z 5. dubna 1949 o výkonu veřejné správy v oboru národní bezpečnosti na území hlavního města Prahy a Pražského kraje. Pro toto teritorium bylo zřízeno krajské velitelství národní bezpečnosti se sídlem v Praze. V jeho čele stál krajský velitel národní bezpečnosti jmenovaný ministrem vnitra a jemu bezprostředně podřízený. Krajské velitelství národní bezpečnosti v Praze plnilo úkoly národní bezpečnosti v obvodech Ústředního národního výboru hlavního města Prahy a krajského národního výboru v Praze. Avšak výkonná služba Sboru národní bezpečnosti je již zcela v kompetenci krajského velitele národní bezpečnosti v Praze. Pouze v nutných případech si mohl ÚNV s působností KNV a KNV Pražského kraje vyžádat u krajského velitele výkon této služby. Pro území jednotlivých obvodů hlavního města byla zřízena obvodní velitelství národní bezpečnosti. Vztah velitelství k obvodním národním výborům pak byl analogický, obvodní národní výbory s výjimkou výkonné služby Sboru kontrolovaly provádění úkolů národní

⁴⁷ Výnos MV č.j. B-88 dův./49-BP/6 z 22.3.1949 (in: A MV Praha, f. 304, kart. 48, i.č. 9, též A MV Kanice, f. A 12, i.č. 90)

⁴⁸ In: A MV Kanice, Inventář k archivnímu fondu KS SNB Ostrava – úvod, Spišské Podhradí 1979, str. 17

⁴⁹ Výnos MV č. 231/00-9-BP/6 z 14.11.1949 (A MV Kanice, f. A 12, i.č. 155)

Současně bylo z oddělení BL odboru BC vytvořeno Velitelství bezpečnostního letectva při Ministerstvu vnitra podřízené přímo náměstkovi ministra vnitra pro bezpečnost.

bezpečnosti, které jinak náležely do kompetence okresních a místních národních výborů (pravomoci obvodních národních výborů a obvodních velitelství národní bezpečnosti v Praze tedy byly na úrovni okresů).

Pro úplnou centralizaci státní správy (samospráva byla odbourána již vládním nařízením č. 4/1945 Sb.⁵⁰) byl nesmírně důležitý zákon č. 143/1949 Sb. přijatý Národním shromážděním 11.5.1949, který umožňoval vládě měnit a rušit působnost orgánů státní správy, popř. v odůvodněných případech přímo rušit orgány státní správy. V důsledku toho pak například mohla vláda svým nařízením č. 232 /1949 Sb. z 25.10.1949 měnit předpisy o některých referátech krajských národních výborů.

Situace v jednotlivých složkách SNB se po únoru 1948 podstatně různila. Zřejmě to bylo způsobeno jak rozdílnou politickou situací a stavem organizovanosti příslušníků jednotlivých složek v komunistické straně, tak i charakterem úkolů, které různé součásti Sboru plnily. Pro Komunistickou stranu Československa bylo po únoru 1948 bezprostředním úkolem především upevnění své moci, což v její dikci znamenalo upevnění moci dělnické třídy a ochrana „revolučních vymožeností pracujících před podvratnou činností vnitřního i zahraničního nepřítele“. To vyžadovalo zlikvidovat zbytky mocenských pozic i jednotlivých představitelů jim nepřátelských politických stran a organizací, popř. jejich sympatizantů, a zabezpečit účinnou ochranu proti narušování budovatelských plánů KSČ. V praxi to znamenalo odhalení a likvidaci pokusů o „protistátní povstání“, které měly připravovat skupiny lidí kolem generála Kutlvašra,⁵¹ skupina majora Prokeše a Miloslava Jebavého, zatčen a odsouzen k trestu smrti byl také generál Heliodor Píka⁵², vězněn byl také dřívější národně socialistický starosta Brna Josef Podsedník⁵³, uvedu-li ty nejznámější, stranou zájmu bezpečnostních složek a zejména státní bezpečnosti nezůstali ani duchovní. Dalším symptomem tohoto období bylo zvýšení ilegálních odchodů do zahraničí, což bezpečnostní složky zaměstnávalo neméně. Boj proti těm, kteří nevěřili komunistickým idejím, tedy všem těm „*diverzantům, teroristům, špiónům, agentům zahraničních rozvědek, kolportérům protistátních tiskovin a organizacím zabývajících se protistátní činností*“ byl jednoznačně úkolem československých bezpečnostních složek, zejména pak státní bezpečnosti. Té taky patřilo primární postavení ve struktuře Sboru⁵⁴. Jakkoliv si státní bezpečnost přebrala část původních úkolů veřejné bezpečnosti, zachovala si veřejně bezpečnostní složka Sboru v celé řadě bezpečnostních činností nezastupitelné postavení. Jednalo se především o zajišťování klidu a pořádku, o řízení dopravy a vyšetřování dopravních nehod, zajištění ochrany majetku i ochrana státních hranic. Na druhé straně se podílela na úkolech souvisejících s vyvlastňováním majetku statkářů, živnostníků apod. Veřejně bezpečnostní složka pochopitelně také odhalovala trestné činy v zásobování, černý obchod a „jiné pletichy“, ale i nedodržování a ohrožování jednotného hospodářského plánu.

Je nepochybné, že při výstavbě nového „socialistického“ bezpečnostního aparátu se staly určujícím požadavkem na příslušníky Sboru jejich třídní původ a oddanost věci komunistické strany a dělnické třídy. Těmto požadavkům byla podřízena kádrová práce ve Sboru národní bezpečnosti. Bezprostředně po únoru 1948 byly z jeho řad odstraněny zbytky funkcionářů nekomunistických stran a exponentů poražené buržoazie⁵⁵ ve všech složkách Sboru a na všech organizačních stupních. Na dovolenou s čekatelným odešlo asi 10-15% tzv. gážístů a 25% velitelského sboru⁵⁶. Menší část z nich byla po superarbitrážním řízení vzata zpět a zbytek byl v září 1948 propuštěn. Přezkumné řízení u příslušníků SNB bylo nařízeno na zákl. zákona č. 150/1948 Sb. z 9. 5. 1948 ministrem vnitra a probíhalo ještě v roce 1949⁵⁷. Týkalo se všech příslušníků Sboru zařazených služebně v prezidiu pro bezpečnost a u odboru BA a BC ministerstva vnitra a u bezpečnostního letectva bez ohledu na hodnost, funkci a

⁵⁰ Toto nařízení upravovalo místní orgány státní moci a správy. Likvidace dvojkoľejnosti veřejné správy vedla k položení základů nové politické moci. Národní výbory se staly prakticky jedinými místními orgány státní moci a správy – nejedná se tedy již o veřejnou správu ale už jen o státní správu.

⁵¹ Více viz např.: Josef SLANINA; Zdeněk VALIŠ: *Generál Kutlvašr*. Praha 1993

⁵² Více viz např.: Rostislav VÁHALA: *Smrt generála*. Praha 1992

⁵³ Jeho paměti vydal Archiv města Brna: Josef PODSEDNÍK: *Kronika mého života*. Brno 2000

⁵⁴ K činnosti státní bezpečnosti viz více již zmíněné studie výše uvedených autorů.

⁵⁵ V souvislosti s tím mohu zmínit např. hlášení (č.j. 1388 taj./1949-II) krajského velitele národní bezpečnosti v Brně z 20.10.1949 o postupu akce T 43 probíhající od 20.8.1949 za účelem „zatlačování kapitalistických živlů“. Pro tuto akci byla ustanovena skupina 6 příslušníků národní bezpečnosti a 4 příslušníků státní bezpečnosti, která ze seznamu osob nepřátelských „lidově demokratickému zřízení“ vybírala osoby, které byly největšími vykořisťovateli pracujícího lidu (továrníky, advokáty, velkoobchodníky apod.). Tyto zprávy pak předávala komisi, která rozhodovala o zařazení těchto lidí do táborů nucených prací. Navíc rozhodovala též o tom, kterým úderníkům či komunistickým funkcionářům měl být přidělen nadměrný byt po „vykořisťovatelích“. O tom, že při této akci neprobíhalo vše jasně a podle „zákonů“ svědčí další část zprávy, kde si krajský velitel ztěžuje na malou informovanost o akci (o akci T 43 věděl za krajský výbor KSČ jen kádrový tajemník a na krajském národním výboru pouze tajemník a bezpečnostní referent, dobře informován byl též služební lékař!). Dokonce prý dva dny po schůzce zástupců krajů u ministra vnitra v Praze vysílal zprávu o akci T 43 zahraniční rozhlas (hlášení bylo vyhotoveno k č.j. ministerstva vnitra 5278 taj./1949-BP 5) – in: A MV Praha, f. 304, kart. 55, i.č. 15)

⁵⁶ In: Přehled dějin SNB, str. 70

⁵⁷ Výnos MV č. B 7584/49-31/1-49-BP/1 z 2.3.1949 (A MV Praha, f. 304, kart. 85, i.č. 13)

zařazení, všech důstojníků a úředníků Sboru taktéž bez ohledu na hodnost, funkci a zařazení a všech příslušníků SNB, tedy důstojníků, úředníků a gážistů, zařazených k výkonu služby u státní bezpečnosti. Totéž se týkalo všech krajských velitelství i Útvaru 9600 Praha (od listopadu 1949 Velitelství Pohraniční stráže při Ministerstvu vnitra).

Novým jevem bylo též postupné budování základních organizací KSČ ve Sboru národní bezpečnosti. Souběžně s tím byla dokončena i struktura vyšších stranických orgánů, tzv. stranických vedení, která měla řídit a kontrolovat stranicko politickou práci v SNB⁵⁸.

Činnost jednotlivých složek Sboru národní bezpečnosti narážela po únoru 1948 na některé problémy vyplývající z platnosti předúnorových legislativních norem. Nejen situace ve Sboru, ale i nová politická situace ve společnosti předpokládala nutnost podstatných změn v právním řádu. V období let 1949 – 1950 byl tento právní řád, a to samozřejmě v duchu únorového vítězství komunistů, téměř zcela přebudován. Přijetí již zmíněného nového zákona o národní bezpečnosti předcházelo schválení dvou závažných předloh o postihu protistátní nepřátelské činnosti. Zákon č. 231/1948 Sb. ze 6. října 1948 – zákon na ochranu lidově demokratického zřízení – umožňoval nový výklad trestních činů namířených proti lidově demokratickému zřízení, specifikoval trestné činy proti vnější bezpečnosti republiky a stal se účinným nástrojem proti všem formám a projevům nesouhlasu s tímto zřízením. V říjnu 1948 byl také přijat zákon o táborech nucených prací, což nepochybně souviselo s činností superarbitračních komisí, akcí T 43 apod., které měly přispět k tzv. očistě nejen Sboru národní bezpečnosti, ale i celé společnosti.

Zásadní význam pro činnost státního a tím i bezpečnostního aparátu měl nový československý trestní zákon č. 86/1950 Sb. schválený 23. května 1950⁵⁹. Nebyl pouhou novelou, úpravou dosud platných zákonných norem, ale představoval nový právní předpis, který vyjadřoval všechny podstatné změny, ke kterým v Československu došlo. Všeobecným a nezbytným znakem každého trestného činu byla podle tohoto zákona jeho tzv. společenská nebezpečnost. To odpovídalo také zásadě o požadavku třídnosti práce Sboru. Tento trestní zákon žádal neposuzovat z hlediska třídnosti pouze pachatele, ale především to, jak byl z třídního hlediska spáchaný čin nebezpečný.

Na závěr je mi dlužno podotknout, že článek vznikl z nouze a že neměl ambice stát se historickou studií dané problematiky. Vzhledem k tomu, že se zatím nikdo z renomovaných historiků nebo archivářů tohoto tématu neujal⁶⁰, pokusila jsem se podat přehledný popis organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti zaměřený na jeho veřejně bezpečnostní složku a uvést základní předpisy týkající se organizace a působnosti některých součástí bezpečnostního aparátu. Doufám, že tento přehled přinese základní orientaci v bezpečnostní problematice prvního poválečného období a ulehčí tak práci především mým kolegům archivářům zpracovávajícím písemnosti tohoto původce.

Za pomoc, rady a cenné připomínky jsem velmi vděčná kolegyni PhDr. Marii Muzikantové.

PRAMENY:

Archiv MV ČR Praha – Studijní ústav fond č. 304 – bezpečnostní složky
(inventární jednotky nejsou číslovány průběžně, proto uvádím
i čísla kartonů)

Archiv MV ČR Kanice – fond A 12 – Bezpečnostní složky MV
fond A 14 – Zemské velitelství SNB Praha
fond A 15 – Zemské velitelství SNB Brno
fond A 17 – Hlavní velitelství SNB Praha
fond H 1-4 – vnitřní odbor Hlavní správy VB

PUBLIKOVANÉ PRAMENY:

Sbírka zákonů a nařízení ČSR

⁵⁸ In: Přehled dějin SNB, str. 75

⁵⁹ In: Přehled dějin SNB, str. 76

⁶⁰ Organizace SNB viz: Vojenské dějiny Československa, V. díl, Praha 1989 a Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. I., Ostrava 1966

Věstník Ministerstva vnitra

Věstník Sboru národní bezpečnosti

POUŽITÉ ZKRATKY:

A MV Kanice	Archiv Ministerstva vnitra České republiky Kanice
A MV Praha	Archiv Ministerstva vnitra České republiky Praha
AČ	Archivní časopis
f.	fond
FS	Finanční správa
HV SNB	Hlavní velitelství Sboru národní bezpečnosti
KO	Kontrolní oddíly Sboru národní bezpečnosti
KS MV	Krajská správa Ministerstva vnitra
KSČ	Komunistická strana Československa
MNO	Ministerstvo národní obrany
MNV	Místní národní výbor
MSK	Místní správní komise
MV	Ministerstvo vnitra, též ministr vnitra
NB	Národní bezpečnost
NV	Národní výbor
ONV	Okresní národní výbor
OSK	Okresní správní komise
OV SNB	Okresní velitelství Sboru národní bezpečnosti
PS	Pohraniční stráž
SAP	Sborník archivních prací
SKS	Silniční kontrolní stanice
SNB, Sbor	Sbor národní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
ÚNV	Ústřední národní výbor
VB	Veřejná bezpečnost
ZNV	Zemský národní výbor
ZOB	Zemský odbor bezpečnosti
ZPÚ	zabezpečení pohraničního území
ZV SNB	Zemské velitelství Sboru národní bezpečnosti

Schema organizace bezpečnostního aparátu před únorem 1948

